

Născut în anul 1953, Zdzisław Krasnodębski a absolvit studiile de sociologie la Universitatea din Varșovia, în anul 1976, parcurgând ulterior toate treptele carierei universitare. A ținut cursuri de sociologie, filozofie socială și politică în țară și în străinătate (Austria, Germania, Anglia, SUA). Membru în diferite asociații și organizații științifice în domeniul sociologiei, coordonator de

proiecte de cercetare, europarlamentar din anul 2014, implicat în procesul de democratizare și restructurare instituțională a vieții politice și sociale din Polonia.

Principalele cărți publicate:

Prăbușirea ideii de progres (Upadek idei postępu, 1991)

Șovăielile postmoderniste ale culturii (Rozterki postmodernistyczne kultury, 1996)

Schimbarea atmosferei (Zmiana klimatu, 2006)

Ațipeala celor înțelepți (Drzemka rozsądnych, 2006)

Un miracol mai mare nu va fi (Większego cudu nie będzie, 2011)

Zdzisław Krasnodębski

DEMOCRAȚIA , PERIFERIEI

Traducere de
Constantin Geambașu și Vasile Moga

Traducerea a fost efectuată după textul publicat de
 Editura Slowo/Obraz Terytoria, Gdańsk 2003

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

KRASNODEBSKI, ZDZISŁAW

**Democrația periferiei / Zdzisław Krasnodebski ; trad. de Constantin
 Geambașu și Vasile Moga. - Târgoviște : Cetatea de scaun, 2023**
 Conține bibliografie
 ISBN 978-606-537-656-4

I. Geambașu, Constantin (trad.)
 II. Moga, Vasile (trad.)

94

BOOK INSTITUTE

©POLAND

This book has been published with the
 support of the ©POLAND Translation Program
 Această carte a fost publicată cu sprijinul
 Programului de Traducere ©POLAND

*Toate drepturile de reproducere, integral sau parțial, prin orice mijloace, inclusiv
 stocarea neautorizată în sisteme de căutare sunt rezervate. Reproducerea se poate face
 doar cu acordul scris al editurii, cu excepția unor scurte pasaje care pot constitui obiectul
 recenziilor și prezentărilor.*

ISBN 978-606-537-656-4

©Editura Cetatea de Scaun®, Târgoviște, 2023

email: editura@cetateadescaun.ro, www.cetateadescaun.ro

Tipărit la Editura Cetatea de Scaun.

Cuprins

Eșecul unui proiect.....	11
Victoria democrației. Dar ce fel de democrație?.....	17
Paradoxurile liberalismului politic polonez.....	30
Liberalismul în Occident.....	30
Puterea bună.....	36
În primul rând pluralism.....	40
Trei probleme.....	45
Un nou rău, noi aliați.....	54
Unde au dreptate liberalii.....	59
Un loc absolut nepregătit.....	64
Calitatea democrației.....	70
Ideile politice ale solidarității.....	77
Începutul dezavuat.....	77
Ruptură și continuitate.....	80
Etos și politică.....	83
Totalitarism sau nu?.....	88
Înrădăcinarea în comunitate.....	91
Un model de democrație participativă.....	96
Binele comunitar.....	99
Nici de stânga, nici de dreapta.....	102
Ultima utopie?.....	105
Rolul politic al religiei.....	111
N-a devenit un mit.....	115
Schimbări în politică.....	121

Dezamăgire	121
Vechi incoerențe.....	128
Autoritățile morale abdică	133
Un alt mod de a înțelege politica	138
Nu e doar problema noastră	144
În căutarea perfecte neutralități.....	147
Este loc pentru toți.....	147
Pluralism și consens.....	151
Moderația în dezbateri	159
Consecințele antipolitice ale liberalismului politic.....	162
Lărgirea granițelor.....	168
Deliberări democratice	171
Este liberalismul cu adevărat neutru?	175
Principiile filosofice ale liberalismului.....	179
Lichefierea tradiției	187
Politica acceptării diferențelor.....	192
Idealul neutralității și criza democrației	194
Dezamăgire finală?.....	199
Antropologia democrației	199
Postmodernismul – orient și occidental.....	201
Liberalismul postmetafizic.....	208
Dezmembrearea metafizicii.....	210
Victoria consumatorului	214
Noii clasici ai democrației	218
Ironia și democrația	223
Cruzime și ironie	230

Dumnezeul ascuns și Dumnezeuul umanizat	234
Politica postmodernismului.....	241
Melancolia postmodernă și postcomunistă.....	244
La periferie	249
Fără privilegiu pentru că suntem înapoiați	249
Există periferii și periferii.....	251
Noua modernizare a Sarmatismului recalitrant.....	261
Modernitatea – proiectul polonez.....	266
Imitare selectivă.....	271
Berze, sălcii și noroi.....	280
Importanța tradiției	282
Periferii creatoare?	287
Polcica față de trecut	293
Trecutul ca problemă politică.....	293
Justiția – prețul liberalismului?.....	296
Amnezia terapeutică.....	302
Liberalismul și memoria.....	305
Liberalismul și decomunizarea.....	308
Memoria în democrație	310
Bilanț sumbru	316
Locul comunismului	321
Marea cotitură în politica memoriei.....	329
Iluzia „demitizării”	332
Descoperire tardivă	341
Noul loc al poporului	345
Republica – un bun comun.....	348

Variante ale liberalismului	348
Aspirația spre independență a polonezilor	351
Altă libertate.....	356
Drumul Poloniei spre modernitate.....	364
Focarul moral.....	371
Solidaritatea și tradiția republicană.....	375
Renașterea ideii de republică.....	377
O bucată de postav roșu.....	383
Sfârșitul celei de-a Treia Republici	385
Indice de nume	388

Eșecul unui proiect

După treisprezece ani de schimbări, democrația poloneză se află într-o stare de criză profundă. Și nu este vorba de faptul că niște instituții anume sunt amenințate sau că posibilitatea înlocuirii democrației cu vreun alt sistem politic a devenit o realitate, ci este vorba de o criză a sensului existenței acestor instituții, de o criză a legitimității (ceea ce, evident, influențează funcționarea lor). Deși am înregistrat un succes abandonând comunismul și construind un regim democratic, nu putem vorbi totuși decât de un succes parțial. Calitatea democrației poloneze, care ar fi trebuit să se amelioreze odată cu trecerea timpului, este însă din ce în ce mai precară. Iar acest lucru nu poate trece neobservat. De peste tot se ridică voci care avertizează. O ziaristă de la „Polityka” subliniază că „politica poloneză de după 1991 se degradează într-un ritm incredibil”. Referindu-se la afirmațiile președintelui seimului, ea constată: „În comparație cu ceea ce se petrece în parlament, o cârciumă populară tradițională poloneză apare ca un fel de oază de pace, de bune obiceiuri și de cultură. În schimb seimul a devenit locul unor agresioni cu totul ieșite din comun, al unor comportamente grobiene, al intoleranței și al ignoranței crase”. Un economist de stânga renumit, întrebându-se „cum am ratat șansa Poloniei” observă că „La mai bine de douăzeci de ani după momentul «exploziei Solidarității» și după 12 ani de schimbări radicale”, Polonia se remarcă prin „elaborarea unui regim social dintre cele mai injuste din câte a cunoscut istoria acestui continent în a doua jumătate a secolului trecut”². Iar un cunoscut publicist de dreapta care vorbește pe probleme economice de pe poziții diametral opuse, se îndoiește că „polonezii își merită libertatea”. Răspunsul la această întrebare, pentru el nu e deloc evident: „Aproape orice domeniu al vieții publice a fost afectat pe termen lung de patologie

¹ Janina Paradowska, *Izba ponizeń*, „Polityka” 2002, din 9 martie, p. 18.

² Tadeusz Kowalik, *Mój rok osiemdziesiąty dziewięć*, „Gazeta Wyborcza” 2002, din 23-24 martie, p. 21.

[...]. În această atmosferă generală de demoralizare, boala cea mai periculoasă pare dispariția din societate a sentimentului binelui comunitar. Polonezii care au primit brusc cadou un stat independent ca urmare a unui demers al elitelor, demers care pentru omul de rând rămâne de neînțeles, acești polonezi se dovedesc incapabili să aprecieze la justa lui valoare cadoul primit³. Un alt publicist afirmă că „După treisprezece ani de la momentul simbolic de cotitură din 4 iunie 1989, politica poloneză e moartă. Suntem primul stat din Europa Centrală [...] care și-a creat realmente un sistem unipartit⁴. După părerea lui, soarta democrației poloneze va fi decisă de noua împărțire în clase sociale, tot mai izolate una de cealaltă, formate din cei care au reușit și cei care n-au reușit.

Fiecare din acești observatori identifică alte cauze ale actualei stări de lucruri și propune alte soluții, dar cu toții sunt de acord în evaluarea negativă atât a situației elitelor politice, cât și a societății. Până nu demult, cei mai buni ziariști polonezi care puteau fi incluși în categoria „liberalilor polonezi” considerau orice critică principială drept „o insultă la adresa celei de-a Treia Republici⁵. În momentul de față, chiar și acestora le vine greu să nege faptul că ne aflăm într-o stare de gravă patologie.

Nivelul de încredere a cetățenilor în reprezentanții lor politici este foarte scăzut. Și pe bună dreptate. Situația statului polonez arată că gradul lor de calificare în probleme de guvernare este nesatisfăcător, iar regulile după care se conduc au prea puține în comun cu cele din statele de drept. Ceea ce, în democrațiile dezvoltate, este considerat conflict de interese de nivel penal prin utilizarea funcției publice în interes personal, ca mijloc de îmbogățire, în Polonia reprezintă un simț legitim al afacerilor și un înalt nivel de calificare în domeniul politic. Tot timpul țara noastră este zguduită de afaceri murdare și de scandaluri economice. Și cu toate că crimele și reglările de conturi n-au intrat deocamdată în cotidianul vieții politice poloneze, tendința acestora este de a dev

³ Rafał A. Ziemkiewicz, *Czy Polacy zasługują na niepodległość*, „Rzeczpospolita” 2002, din 13-14 aprilie, p. 17.

⁴ Cezary Michalski, *Trzyście lat później*, „Życie” 2002, din 7 iunie, p. 19.

⁵ Vezi: Janusz Majcherek, *Mit manipulowany*, „Rzeczpospolita” 2001, din 25 iunie.

ce în ce mai frecvente. Mulți politicieni se împiedică chiar și de această formă deosebit de blândă a lustrației care a fost adoptată abia în 1997 și simt nevoia să se ocupe de „ameliorarea” ei. Numărul acțiunilor penale anulate din lipsă de probe sau al scandalurilor neelucidate nu este de natură să stimuleze încrederea în actul de justiție. Cu atât mai puțin, cu cât politicienii și managerii încep să aibă probleme serioase cu legea abia în momentul în care – după cum se spune și se scrie în Polonia – „și-au pierdut sprijinul politic”. Instituțiile fiscale rămân uimitor de ineficiente. Au apărut de asemenea temeri îndreptățite legate de libertatea presei, iar televiziunea publică a devenit din nou, într-o mare măsură, o televiziune de partid.⁶ Și așa mai departe.

Toate acestea ne împiedică să ne facem iluzii chiar și când e vorba de fenomene punctuale, întâmplătoare. Și este evident că avem de-a face cu un viciu de sistem al democrației poloneze. În mod sigur, nu astfel de speranțe ne-am pus în momentul căderii comunismului. În mod sigur, nu în sensul acesta ne-am pus ambițiile.

În lucrarea de față vreau să arăt că toate acestea – nu în exclusivitate, dar într-o măsură covârșitoare – sunt consecința eșecului unui anumit proiect al democrației poloneze și al filosofiei politice care i-a conturat profilul și a legitimat-o. Proiectul democrației poloneze, confirmat de majoritatea intelectualilor, devenit dominant după 1989, eu îl definesc prin sintagma „liberalism polonez”. Care este în deplin acord cu definiția celor care l-au elaborat. Pentru că este vorba de ceva mai mult decât un simplu program politic, decât unul din numeroasele programe politice apărute. Acest proiect a căpătat pur și simplu conturul unei noi „religii politice” în cadrul căreia principiile și deciziile politice s-au transformat în reguli morale absolute. Și tocmai de aceea, proiectul despre care vorbim limitează din capul locului posibilitatea oricărei discuții, tratându-i pe polemisti drept eretici. Pentru a putea fi formulat, a fost necesar să fie respinsă o altă „religie politică” – și anume cea care apăruse în cadrul mișcării Solidaritatea. Proiectul liberalismului polonez s-a grefat pe autodistrugerea gândirii politice a vechii opoziții. Acest proiect, și nu doar controversele personale, circumstanțele exterioare sau

⁶ Vezi raportul zdrobitor prin semnificația lui al revistei „Rzeczpospolita” din 13 mai 2002.

manevrele tactice, a constituit cauza principală, profundă și plină de animozități a dezintegrării Solidarității.

Bineînțeles că au mai existat și alte contraproiecte, dar lipsite de forță penetrantă, de forță reală atât din punct de vedere politic, cât și intelectual. La un moment dat, modul de a înțelege democrația, descris aici, părea unicul posibil. Și nu neg faptul că el reprezenta un program care putea părea promițător. Nu contest de asemenea cele mai bune intenții ale multora dintre cei care au formulat principiile acestui program, care le-au motivat și le-au argumentat și în niciun caz nu le pot refuza respectul pentru efortul lor. Dar sunt convins că tocmai acest proiect a fost cel care nu ne-a permis să profităm de șansa noastră apărută odată cu căderea comunismului. Pentru că, din cauza lui, principalii lui beneficiari au devenit postcomuniștii și tot felul de populști. Iar eșecul acestui proiect e dovedit de faptul că nici în seim, nici în celelalte instituții centrale ale statului nu mai există aproape nimeni din cei în persoana cărora, în 1989, polonezii își puneau toate speranțele și care se identificau într-o măsură mai mică sau mai mare cu acel mod de a înțelege democrația. Acum, la putere se află postcomuniștii, iar opoziția cea mai puternică pare uneori mișcarea Autoapărării.

Teza mea se bazează, desigur, pe convingerea că ideile au importanța lor, că modul în care gândesc oamenii, ideile lor nu sunt doar un epifenomen al intereselor, că ideile nu reprezintă doar o ideologie care maschează adevăratele mecanisme, ci că ele pot să modeleze realitatea. De asemenea, că nu totul a fost de la bun început „determinat obiectiv”, că starea actuală nu rezultă doar din logica istoriei sau doar dintr-o constelație de forțe și organe ale puterii. În lucrările mele filosofice și sociologice m-am străduit să ofer argumente în favoarea acestei convingeri.

Dificultatea reconstituirii acestui proiect consta în faptul că el n-a fost prezentat în mod sistematic în nicio lucrare, ci a apărut doar în articole publicate ocazional în presă de diferiți autori care adesea își schimbau părerile în funcție de situație. De asemenea nu toți își declarau toate convingerile caracteristice modului lor specific de a înțelege democrația. Astfel încât vom încerca să prezentăm aici un anumit mod de a vedea democrația celei de-a Treia Republici dedus prin

hermeneutică din discursuri publice. M-am văzut nevoit să prezint totul într-un mod mult mai consecvent și coerent decât în realitate. Scopul pe care mi l-am propus n-a fost acela de a critica pe cutare sau cutare autor, ci de a critica un anumit model, un anumit mod de a gândi.

Proiectul la care ne referim se compunea din câteva elemente distincte, și anume: din ideea pluralismului moral și a caracterului neutru al statului, din convingerea că în Polonia schimbările urmează un anumit model, din asumarea drept scop fundamental al modernizării rapide (inclusiv al modernizării culturale), din neîncrederea în tradițiile naționale și respingerea lor, din interdicția decomunizării și așa mai departe. Nu se pune în schimb accentul pe solidaritate, pe participarea democratică, pe unitatea și binele comunitar, în plus lipsea chiar și respectul față de individ și față de drepturile lui, față de drepturile individului în raport cu statul și cu autoritățile politice și culturale. Liberalismul polonez propunea privatizarea regulilor și a normelor etice, acestea rămânând doar o problemă care depinde de conștiința fiecăruia. În același timp se acorda o importanță mult prea mică legii, regulilor generale, clare, absolute. Și nu e de mirare că acest gen de liberalism a dat democrația poloneză pe mâna unor oameni a căror conștiință este rudimentară, ori s-a păstrat în forme exclusiv fragmentare. El nu acorda niciun fel de importanță problemei modelării afirmative a identității și a memoriei colective. Idealiza relațiile dintre state în lumea occidentală, în cadrul Uniunii Europene și n-a fost în măsură să tragă concluziile necesare legate de poziția geografică periferică pe care o ocupă Polonia. Cu toate că liberalii polonezi au aderat la liberalismul occidental, modul în care l-au înțeles a fost – după cum mă străduiesc să arăt – mult prea selectiv și superficial. De cele mai multe ori ei nu conștientizau nici dilemele interne, nici schimbările actuale ale liberalismului, surse de noi și noi probleme.

Astăzi Polonia se află în fața unei provocări imense. Aderarea la Uniunea Europeană nu va aduce rezolvarea tuturor problemelor ei, așa cum sugerează unii, ci îi va pune în față probleme noi, mult mai dificile. Și abia în funcție de răspunsul pe care-l va da acestei provocări, Polonia se va putea smulge din cercul vicios al neputinței și al dependenței coloniale. Din păcate, în acest moment, știm deja că Polonia va intra în

Uniunea Europeană mai slabă decât ne-am dori. Și nu faptul că va deveni membră a Uniunii Europene, ci tocmai această slăbiciune este de natură să trezească temeri legate de libertatea și suveranitatea noastră.

*

Această carte se bazează în parte pe articole publicate mai ales în revistele „Znak”, „Rzeczpospolita” și „Życie”. Ea dezvoltă și sistematizează unele idei conținute în astfel de articole. În principiu, ea ar fi trebuit să apară în seria *Democrația. Filosofie și practică* a editurii Fundației Stefan Batory și SIW Znak. Din păcate n-a fost posibil din cauză că lucrarea n-a putut fi gata la timp. Vreau să aduc pe această cale mulțumiri celor două persoane care m-au încurajat și m-au impulsionat să închei redactarea cărții care altfel n-ar fi văzut lumina tiparului: Este vorba de doamna Maria Oficarska, redactor, și de domnul Jarosław Gowin, redactor-șef al revistei „Znak”, deși sunt în același timp conștient cât de puțin poate satisface acest rezultat final așteptările lor.

Victoria democrației. Dar ce fel de democrație?

Privit opiniei generale, în ciuda unor numeroase greutăți și supărări, țările din Europa Centrală au reușit un mare succes, mai ales politic. În pofida temerilor inițiale, procesul de democratizare a avansat rapid, astfel încât astăzi nimeni nu pare să mai aibă încoieri că aceste țări sunt cu adevărat niște democrații stabile.⁷ Și prin aceasta se deosebesc de țările din Europa de Est, în frunte cu Rusia, în care democrația rămâne în continuare un deziderat de domeniul ficțiunii.

Într-un interval de numai câțiva ani, în Cehia, în Slovenia, în Ungaria și în Polonia construirea și consolidarea democrației a devenit o reușită care i-a surprins pe observatorii străini. După scurta perioadă de entuziasm a anului 1989, ceea ce a urmat a fost dominat de atitudini sceptice. De exemplu Claus Offe, elevul lui Habermas – cândva critic neomarxist acerb al democrației liberale – afirma că în procesul de transformare, contradicțiile care rezultă din necesitatea de a dezvolta în același timp economia de piață, de a crea un cadru constituțional, de a asigura practicarea politicii curente și – în anumite cazuri deosebit de dificile – de a construi un stat național și de a-i asigura granițele, toate acestea fac ca democrațiile din țările postcomuniste să rămână slabe și instabile, mult mai puțin stabile decât Italia și Germania, așa cum erau ele după Al Doilea Război Mondial sau decât Spania, Portugalia și Grecia în cursul anilor șaptezeci, ori decât noile democrații din America Latină din anii optzeci. Offe considera, de asemenea, că din punct de vedere istoric și structural, democrațiile postcomuniste nu au nici infrastructura „morală”, culturală, corespunzătoare, nici infrastructura economică în măsură să le protejeze de posibilele derapaje și să le asigure dezvoltarea democratică.⁸ Problemele

⁷ Wolfgang Merkel, *Gegen alle Theorie. Die erstaunliche Konsolidierung der Demokratie in Ostmitteleuropa*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung” 1996, 19 noiembrie.

⁸ Vezi: Claus Offe, *Drogi transformacji. Doświadczenia wschodnioeuropejskie i wschodniemieckie*, tradus în limba polonă de Zbigniew Pucek, PWN, Warszawa-

legate de modernizarea și democratizarea societăților care își depășesc limitele moștenite din perioada socialismului real provin în primul rând din lipsa infrastructurii pe care se bazează democrația occidentală. Această infrastructură exista în Occident înainte chiar de a fi apărut democrația, fiind rezultatul unor procese istorice de lungă durată. Ea nu poate fi construită așadar într-un interval de timp scurt, nici nu poate fi planificată și condusă în mod conștient. În principiu „transformarea” țărilor post-comuniste, acest proces care presupune constituirea democrației și consolidarea ei, este un fel de cuadratură a cerului, fiind obligată să realizeze în același timp mai multe scopuri contradictorii. Și oricum, de exemplu, economia de piață nu poate începe să se dezvolte decât în condițiile absenței democrației. Tocmai de aceea, pentru a încuraja dezvoltarea economiei de piață, în principiu trebuie limitate drepturile democratice. Pentru că abia o economie de piață bine dezvoltată va crea structura socială, condițiile sociale în care poate exista o democrație stabilă.⁹

Trebuie de asemenea să mai observăm că această „dilemă a simultaneității” n-ar fi ceva nou pentru Europa de Est. Ea amintește de niște situații cu care, după părerea multor autori, aceste țări s-au mai confruntat și înainte. Potrivit lui Leonard Krieger, liberalizarea Europei de Est la începutul sec. XX n-a fost o reușită, tocmai din cauză că în această regiune se voia și trebuia să se realizeze concomitent mai multe tipuri de libertăți care în Europa Occidentală se dezvoltaseră succesiv. Așa se explică de ce, în realitate, a fost câștigată libertatea de grup, libertatea națională, dar cu prețul libertăților individuale.¹⁰

Mulți erau mai mult decât sceptici în legătură cu șansele construirii unei democrații stabile în Polonia. Se poate spune că Polonia a fost din acest punct de vedere țara cea mai desconsiderată mai ales în Germania. Experții atrăgeau atenția asupra faptului că, spre deosebire de Cehia, Polonia nu are tradiții democratice. Ungurilor le era atribuit un caracter

central-european, cu alte cuvinte ei erau considerați mai „occidentali”, pe când Polonia era plasată mai degrabă într-un ungher pierdut din Europa de Est. În clipa de față succesul transformării poloneze nu mai intră în discuție, chiar dacă predispozițiile în ceea ce o privește sunt în continuare schimbătoare și chiar, în ultima vreme, modul în care este evaluată Polonia s-a înrăutățit în legătură cu negocierile pentru aderarea la Uniunea Europeană, care se dovedesc dificile. Odinioară existau așteptări mai mari chiar și din partea Rusiei, dar actualmente în Germania ar fi acceptată teza că pentru Rusia scenariul optim de dezvoltare ar fi de fapt scenariul polonez;¹¹ dar deocamdată nimic nu indică vreo intenție a Rusiei de a se îndrepta în această direcție.

Dacă un simptom al consolidării democrației – după cum citim în manualele de politologie – ar fi faptul că puterea poate fi transmisă din nou partidului care în ciclul electoral precedent s-a aflat în opoziție, atunci în anul 1993, după preluarea guvernării de către coaliția condusă de postcomuniști și apoi, în anul 1995, de ocuparea fotoliului prezidențial de Aleksander Kwaśniewski, atunci democrația poloneză ar putea fi deja considerată drept stabilă și consolidată, cu atât mai mult cu cât nu s-a produs nicio schimbare fundamentală în politica externă și nici vreo răsturnare generală în politica economică. Acest lucru s-a confirmat o dată în plus după alegerile parlamentare din anul 1997, când la putere au ajuns din nou partidele post-solidaritatea, respectiv în anul 2001, când s-a produs următoarea schimbare la vârful puterii ca urmare a victoriei electorale a postcomuniștilor. Chiar dacă am lua în considerație indicatori și mai concreți – după părerea cunoscutului politolog german Klaus Ziemer, specialist în problematica poloneză – nu încapă nicio îndoială că sistemul politic din Polonia este relativ consolidat, chiar dacă numeroasele proteste sociale și manifestații ar indica – după părerea lui – până unde se întind granițele acestei consolidări.¹²

Kraków 1999, cap. III: *Demokratyczny projekt kapitalizmu? Teoria demokracji wobec potrójnego procesu transformacji w Europie Środkowo-Wschodniej*.

⁹ *Ibidem*, p. 50.

¹⁰ Leonard Krieger, *Europäischer und amerikanischer Liberalismus*, Lothar Gall (Hrsg.), *Liberalismus*, Athenäum, Königstein 1986, p. 147-161.

¹¹ Deși nimeni nu scrie pe acest subiect cu sinceritatea britanicilor – vezi „The Economist” din 13 martie 1999.

¹² Klaus Ziemer, *Wie konsolidiert ist Polens Demokratie*, în: *Demokratie in Ost und West. Für Klaus von Beyme*, Hrsg. von Wolfgang Merkel und Andreas Busch, Suhrkamp, Frankfurt a. Main 1999, p. 332-360.

După zece ani putem afirma cu o mare doză de certitudine că în realitate așa-numita „dilemă a simultaneității” nu există. Țările cele mai democratice din fostul bloc sovietic sunt în același timp țările în care economia se dezvoltă cel mai rapid. În aceste țări a fost elaborat un nou cadru constituțional, în ciuda numeroaselor conflicte politice și a unor decizii dificile pe care politicienii au fost obligați să le ia. Iar acolo unde procesul de democratizare a eșuat, lipsesc și succesele economice.¹³

Aceasta nu înseamnă, evident, că nu s-ar manifesta tensiuni între eficiența economică și democrație. Necesitatea reconstruirii în același timp a economiei de piață influențează în mod cert profilul democrației, cadrul instituțional al acesteia, modul de a o înțelege în sens larg, inclusiv cultural, filosofic și nu doar în sens juridic, iar acest lucru îl constatăm analizând ideile politice așa cum s-au dezvoltat ele înainte și după anul 1989.

În mod sigur unul din motivele pentru care Europa Centrală a raportat succesul despre care vorbeam l-a constituit conștiența clară a scopului pe care țările respective și-l propuneau. În anul 1989 toată lumea era convinsă că democrația, la fel ca și economia de piață, a rămas fără concurență. Se poate spune că necesitatea democrației ca scop al reformelor era mai evidentă chiar decât economia de piață pentru că, în jurul reformelor economice, se purtau discuții aprinse, pe când democrația, cel puțin în Polonia, era acceptată fără niciun fel de discuții – cu excepția, desigur, a dezbaterilor asupra Constituției, subiect în care se putea distinge embrionul unei dezbateri publice mai profunde, cel mai accentuat dovedindu-se interesul față de sincopile în funcționarea democrației și nu neapărat în problemele fundamentale ale unui regim democratic.

De la bun început era evident că vorbim despre o democrație liberală și nu de vreo altă variantă a democrației. Potrivit opiniei generale, împărtășită inclusiv de Claus Offe, evenimentele din anul 1989 dovedesc că democrația liberală a devenit norma politică și constituțională universală de organizare a societăților moderne.

Francis Fukuyama și-a asigurat o faimă mondială, având curajul să susțină această teză cu argumente istoriosofice.¹⁴ Apoi, odată cu cartea lui Samuel Huntington, *Ciocrnirea civilizațiilor* (*The Clash of Civilization, în traducere polonă Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*), precedată ca și în cazul lui Fukuyama de un articol răsunător, optimismul universalist a fost înlocuit de convingerea că democrația este o descoperire a culturii occidentale și ea va rămâne strâns legată de aceasta.¹⁵ Țările Europei Centrale și de Est, spre deosebire de Rusia, au fost înglobate de Huntington în categoria țărilor de civilizație occidentală, autorul respingând cu fermitate teza că prăbușirea comunismului ar însemna victoria globală a democrației liberale. După părerea lui, această teză ar fi doar rezultatul modului de a vedea lucrurile specific perioadei războiului rece, când se părea că democrația liberală ar fi alternativa comunismului. Se poate spune că argumentele lui Huntington constituie un fel de nouă variantă a criticii teoriei universaliste a iluminismului de pe poziții romantice, subliniind diversitatea și particularitățile culturilor care nu pot fi cuprinse într-un sistem istoriosofic unic.

În ciuda interesului de care s-a bucurat această lucrare, tezele promovate de ea au fost respinse într-un cor aproape unanim. Democrația a rămas un ideal universal. Huntington a fost criticat pentru că supraestima rolul culturii și pentru că proclama superioritatea civilizației occidentale. Opinia generală cu privire la cartea lui este bine surprinsă de revista britanică „The Economist” care schițează principiile noii geopolitici, afirmă că democrația este singura ideologie rămasă vie până în ziua de azi și că scopul politicii ar trebui să fie răspândirea ei în lume – edificarea imperiului neimperialist al democrației. Ceea ce nu implică ideea că Occidentul și-ar impune valorile sale culturale tuturor celorlalte țări, ci faptul că lasă fiecărui stat libertatea de a-și alege propriul drum. „Dacă vorbim despre democrație, totul se rezumă la faptul că este un sistem în cadrul căruia majoritatea cetățenilor dintr-o anumită țară

¹³ O excepție pare a fi China care a devenit din această perspectivă obiectul unor speranțe care cu greu pot fi ascunse că ar putea exista și o „a treia cale” între socialism și capitalism.

¹⁴ Francis Fukuyama, *Koniec historii*, lucrare tradusă în limba polonă de Tomasz Biedroń, Marek Wichrowski, Zysk i S-ka, Poznań 1997.

¹⁵ Samuel P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, tradusă în limba polonă de Hanna Jankowska, Wydawnictwo Muza, Warszawa 2001.

poate decide cum să fie rezolvate problemele țării¹⁶. Ceea ce ar trebui să însemne totuși că acea majoritate poate decide care va fi tipul de democrație aplicat – în ce sens și în ce măsură este vorba de o democrație liberală.

În urmă cu relativ puțin timp s-a scris și s-a vorbit mult despre criza de legitimitate a democrației liberale. Unii considerau chiar că ea și-a cam trăit traiul¹⁷. Dar atunci de ce căderea comunismului i-a redat dintr-o dată viabilitatea? În orice caz nu pentru că ea ar fi rezolvat problemele despre care au scris criticii ei mai mult sau mai puțin radicali, ci pur și simplu pentru că a dispărut cel mai important dușman al ei. De altfel nicio altă variantă nu pare în momentul de față nici realistă, nici atractivă. Noua situație a făcut ca foștii ei critici, surprinși, fie să amuțească, fie să-și schimbe părerile. Așa încât faptul că era vorba nu în general despre democrație, ci în mod explicit despre democrația liberală este o lecție pe care ne-au dat-o evenimentele anului 1989. Acest an a marcat sfârșitul ideologiei marxiste – ultima mare ideologie care se află în concurență cu ideea democrației parlamentare. După părerea lui Samuel Huntington marxism-leninismul a fost principalul argument ideologic pe care se baza autoritarismul în perioada contemporană¹⁸. Numai că lucrurile sunt ceva mai complicate, pentru că marxismul s-a născut din aceleași rădăcini ca și democrația. După cum scrie Ernest Gellner, marxismul „a fost poate cea mai amplă, cea mai sistematică și mai bine încheagată încercare de a interpela și de a trage niște concluzii în legătură cu revoluția franceză”¹⁹. Marxismul pretindea că nu vrea neapărat să suprimă democrația, ci că vrea mai degrabă s-o corecteze. El revenea la tradiția modului specific continental de a concepe democrația,

¹⁶ *The New Geopolitics. Survey*, „The Economist” 1999, 31 iulie-6 august, p. 13. Toate citatele – dacă nu este indicat altfel – sunt traduse de autor.

¹⁷ Vezi de exemplu Crawford B. Macpherson, *The Life and Times of Liberal Democracy*, Oxford University Press, Oxford 1977. Am utilizat o traducere germană: *Nachruf auf die Liberale Demokratie*, Suhrkamp, Frankfurt a. Main 1983.

¹⁸ Samuel P. Huntington, *Trzecia fala demokracji*, tradus în polonă de Andrzej Dziurdzik, PWN, Warszawa 1995, p. 55.

¹⁹ Ernest Gellner, *Conditions of Liberty. Civil Society and its Rivals*, Hamish Hamilton, London 1994, p. 35.

criticând tradiția anglo-saxonă²⁰. În tradiția continentală, accentul se punea nu pe libertatea individuală, ci pe acțiunea colectivă. Democrația nu era un țel în sine, ci era îndreptată în direcția unor scopuri sociale care puteau fi realizate datorită ei. Autorii de stânga, cum este de exemplu Claus Offe, subliniază adesea că este vorba despre democrație ca mijloc instituțional de consolidare a progresului social. Din punctul de vedere al doctrinei liberale se sublinia că democrația neîngrădită de liberalism poate duce la despotism totalitar, iar excesul de democrație stihinică a constituit un element important care a dus atât la apariția comunismului, cât și a național-socialismului²¹.

Astăzi, când se vorbește despre comunism, reducându-l exclusiv la autoritarism sau totalitarism, trecând cu vederea, de cele mai multe ori, pretențiile democratice ale acestei doctrine, devine neîndoielnic că experiența comunismului a ilustrat în fața ochilor tuturor ce poate fi democrația fără libertatea individului. De aceea, învingătoare în anul 1989 s-a dovedit nu pur și simplu democrația, ci democrația înțeleasă ca democrație liberală. Numai că în curând a devenit clar că este vorba mai degrabă de o victorie în sfera ideilor și nu în realitate. Ceea ce, pe de altă parte, este în acord cu afirmațiile lui Fukuyama: după părerea lui ar fi trebuit să învingă nu atât practica liberală, cât ideea liberală²². După câțiva ani s-a dovedit că are loc o creștere bruscă și o dezvoltare a democrației, dar nu și a liberalismului constituțional²³. Tot mai multe țări democratice capătă trăsături neliberale. Există în aceste țări instituțiile democratice fundamentale, cum ar fi alegerile libere, dar lipsesc anumite libertăți individuale esențiale.

Actualele dificultăți legate de democrație nu se reduc exclusiv la caracterul neliberal al unora dintre țările democratice. Politologul german

²⁰ Vezi: Barry Holden, *Understanding Liberal Democracy*, Philip Allan, New York 1988, p. 75-88.

²¹ Asupra acestui lucru atrage atenția Benjamin Barber în: *Strong Democracy. Participatory Politics for a New Age*, University of California Press, Berkeley 1984. Am utilizat traducerea germană: *Starke Demokratie. Über die Teilhabe am Politischen*, Rotbuch, Hamburg 1994, mai ales pp. 64-71.

²² Francis Fukuyama, *op. cit.*, p. 79.

²³ Fareed Zakaria, *The Rise of Liberal Democracy*, „Foreign Affairs”, November/December 1997, vol. 76, nr. 6, pp. 22-42.